

УДК 343.43

ТРАНСКОРДОННІСТЬ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

С. О. Філіппов, кандидат психологічних наук, доцент, підполковник юстиції, доцент кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України

Постановка проблеми, її зв'язок із практичними завданнями. Визначальним чинником для безпеки будь-якої держави, який вже є реальністю сьогодення, є формування глобального мультинаціонального суспільства [1]. Характерною ознакою функціонування цього суспільства є численні мережі транскордонних зв'язків. Йдеться і про новітні інформаційні технології, що трансформують соціальну комунікацію і тим самим змінюють спосіб життя суспільства, і про трудову мобільність людей, і про зменшення часу на фізичне перетинання людьми великих відстаней. Водночас збільшується масштаб впливу на транскордонну активність різноманітних чинників, що детермінують злочинність. Сприятливими для транскордонної злочинності умовами є надвелика рентабельність транскордонної незаконної діяльності, можливості легалізації у суміжних країнах активів, отриманих незаконним шляхом, обмежені можливості національних правоохоронних органів за кордоном. Це стимулює транскордонну діяльність організованих злочинних угруповань, що набула безпрецедентного масштабу, приміром, у Латинській Америці, де застосовується приватна авіація, підводні плавзасоби або навіть кібермережі для профілювання ризиків та протидії поліції. В окремих країнах на Африканському континенті такі організовані злочинні угруповання навіть заповнюють вакуум державної влади на величезних територіях. Транскордонний характер окремих видів злочинів зумовлює необхідність побудови з урахуванням цих чинників адекватної системи протидії транскордонній злочинності. Водночас вітчизняна кримінологія майже не досліджує

зміст транскордонності. Але, як зазначає Ю. Антонян, кримінологія не повинна бути індиферентною до явищ, що не належать до її предмета, але мають криміногенне значення, впливаючи на злочинність [2]. Ми не можемо визначити межі кримінологічного пізнання транскордонної злочинності до того, як не визначимо головні кримінологічні конотації транскордонності.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти транскордонності представлено у різноманітних наукових дослідженнях, зокрема у працях L. I. Shelley, I. Shamu, Б. Головкина, Д. Купрієнка, А. Павленка. Цінними для нашого дослідження є напрацювання кримінологів: М. Killias, P. C. van Duynе, M. Levi, J. van Dijk, N. Passas, М. Вербенського, Г. Жаровської, Ю. Курилюка, В. Номоконова, Т. Мельничук, Н. Орловської, О. Шостко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Визнаючи досягнення цих та інших учених та практичних співробітників, зауважимо, що сьогодні недостатньо дослідженими залишаються особливості транскордонності, що детермінують її кримінологічне значення.

Формулювання цілей статті. Виходячи з традиційних і міждисциплінарних підходів до дослідження злочинності на кордоні, розвиваючи світоглядну функцію науки та понятійний апарат кримінології, метою статті є дослідження сутності транскордонності у кримінологічному вимірі, зокрема, розгляд базових характеристик цього явища, таких як: форми реалізації, специфіка розвитку, вплив на злочинність.

Виклад основного матеріалу. Кримінологія досліджує злочинність у конкретних умовах місця та часу. Таким місцем для транскордонної злочинності є не лише державний кордон та прикордонний простір. Посягання або його етап може здійснюватися поза межами прикордонного простору та державного кордону. Але для кожного із цих посягань притаманним є таке явище, як транскордонність.

Україна має кордон із сімома державами, 19 із 27 адміністративно-територіальних одиниць є прикордонними. Кордон для суміжних країн є водночас бар'єром і зоною контакту. Застосовуючи візові, митні, інші бар'єри, держави захищають безпекові інтереси. У тако-

му випадку на першому плані – бар’єрна функція кордону. Але не менш важливою є контактна функція кордонів, що реалізується через їх проникність для людей, товарів, інформації. Зростання її ролі в умовах глобалізації актуалізує пізнання суті явища транскордонності та тісно пов’язаних із ним понять: «транскордонна територія» (cross-border area, transboundary area, transborder area); «транскордонний регіон» (cross-border region, transboundary region, transborder region); «транскордонна злочинність» (cross-border crime).

Слід зазначити, що наявність державного кордону є для людей, які проживають у прикордонні, об’єктивним чинником впливу на економічні відносини і соціальні структури, внаслідок якого формуються транскордонні території та регіони. Транскордонна територія – це прикордоння суміжних держав, центральною віссю якого є державний кордон [3, с. 89]. Для кримінологічного дослідження важливими є такі особливості транскордонних територій (у суміжних країнах): соціально-демографічні чинники, рівень трудової зайнятості населення, наявність «традиційних» для цього регіону кримінальних промислів, особливості організації служби правоохоронців на даній території, система міжнародного співробітництва у правоохоронній сфері тощо. Під транскордонним регіоном слід розуміти певну територію, яка характеризується наявністю схожих природно-географічних умов і охоплює прикордонні регіони двох або кількох держав, що мають спільний кордон [3, с. 89].

У найбільш узагальненому вигляді, на наш погляд, *транскордонність можна розглядати як сукупність ознак певного явища (що виходить за межі однієї держави), яка характеризує зв’язок між різними частинами цього явища, розділеного державними кордонами суміжних держав.*

Форми реалізації транскордонності багато у чому залежать від моделі міждержавних відносин у прикордонній сфері, особливостей реалізації функцій кордону (бар’єрної, контактної та фільтраційної). Похідним від цих чинників є рівень бар’єрності кордону, що також впливає на форми реалізації транскордонності. Очевидно, що контактність кордону створює ту сукупність умов і чинників, що сприяють розвитку транскордонних відносин. А оптимальний рівень бар’єрності кордону зі збереженням сприятливого режиму для

транскордонних відносин є однією з головних проблем прикордонної політики держав щодо їх рубежів. Наприклад, повністю контактний кордон характеризується такими ознаками, як: 1) переміщення через державний кордон може відбуватися у будь-якому місці в будь-який час та 2) відсутність будь-яких видів контролю на державному кордоні. Очевидно, що при перетинанні такого кордону транскордонний злочин нічим не відрізняється від вчиненого «у середині держави». Інший приклад. У зв'язку із цілеспрямованою діяльністю США, що спрямована на побудову кордону високого рівня бар'єрності з Мексикою, ми пам'ятаємо заходи, які вживалися з аналогічною метою у кінці минулого – на початку цього століття. Ці заходи призвели до накопичення мігрантів, які вже не мали можливості «непомітно» повернутися в Мексику, і збільшення їх кількості майже в три рази за десять років. Це, у свою чергу, стимулювало розвиток нелегальних способів заробітку, пов'язаного з переміщенням, «легалізацією» мігрантів тощо, та, відповідно, зростанням рівня транскордонної злочинності.

Специфіка розвитку транскордонності, на наш погляд, залежить від особливостей соціодинаміки держави. Соціодинамікою є зміна характеристик соціуму у часі та просторі [3, с. 81]. Для підтвердження цієї тези порівнюємо дані трьох досліджень, які, за нашою гіпотезою, у сукупності можуть свідчити про взаємозв'язок соціодинаміки держави та рівня транскордонної злочинності. Для цього ми використали дані трьох індексів: The Social Progress Index – 2017, 2014, The Fragile States Index (до 2014 р. – Failed States Index) – 2017, 2014, The WJP Rule of Law Index – 2016, 2014 [4]. Зміни у соціодинаміці, таким чином, ми порівнювали виходячи з показників даних індексів 2014 р. та 2017 (2016) рр. окремо для Афганістану, Пакистану, Нігерії та Нігеру. Ці країни були обрані, виходячи з наявних у нас даних про рівень транскордонної злочинності, що зумовлено, серед іншого, активністю транскордонних злочинно-терористичних організацій – Талібан (активний в Афганістані та Пакистані) та Боко Харам (максимальна активність до грудня 2016 р. у Нігерії та Нігері).

Ми не наводимо методик та повний опис результатів порівняльного дослідження, але наш загальний висновок полягає у тако-

му: зміни у соціодинаміці аналізованих країн взаємопов'язані з можливістю держави у цих країнах контролювати державний кордон та криміногенну ситуацію, що тією чи іншою мірою знайшло свої прояви у:

збільшенні масштабів транскордонної торгівлі людьми (Нігерія, Нігер) та контрабанди наркотиків (Афганістан та Пакистан);

формуванні кримінальної інфраструктури для транскордонної злочинної діяльності;

порушенні прав людини;

тероризмі;

ксенофобії, релігійній нетерпимості;

виникненні неконтрольованих державою кримінальних анклавів.

Також зробимо ще один важливий, на наш погляд, висновок: принциповою особливістю транскордонної злочинності є те, що вона може надзвичайно ефективно функціонувати в умовах нестабільності та збройних конфліктів. Поза сумнівом, активізація транскордонного криміногенного потенціалу відбувається в умовах асиметрії між сусідніми державами і неефективністю або відсутністю антикримінальної політики в одній чи обох з них. Мова йде про нерівність в економіці, невідповідність в праві, системі забезпечення безпеки, дисонуючих міжкультурних відносинах. Особливий акцент, ми вважаємо, слід зробити на правових відмінностях між країнами, коли в законодавстві лише однієї із сусідніх країн закріплена відповідальність за певне діяння.

Слід зауважити, що аналіз наукових праць, а також нормативно-правових актів та офіційних документів правоохоронних органів дозволяє зробити висновок про те, що транскордонність майже не розглядається як ознака, що підвищує ступінь суспільної небезпечності злочинності. Офіційні обліки та статистика щодо транскордонних злочинів не ведуться. Водночас за влучним виразом голландського дослідника J. van Dijk, «судова та поліцейська статистика злочину є соціальною конструкцією, що не обов'язково відображає об'єктивну реальність злочинності» [5, с.1]. Дійсно, у чинному законодавстві транскордонність не має нормативного закріплення як ознака злочину, а тому і не знаходить відображення у більшості статистичних обліків. Але ми живемо в епоху глобалі-

зації, ознакою якої є транскордонні перетворення суспільства, коли майже необмеженими є можливості транскордонної комунікації або транскордонної мобільності. Злочинність не є ізольованою від таких перетворень. За влучним виразом В. Номоконова, злочинність у її якісних проявах є негативною стороною, своєрідним реверсом глобалізації [6, с. 228].

Отже, констатуючи динамічний зв'язок між транскордонністю та глобалізацією, ми визнаємо одну з головних проблем глобалізації, яка полягає в інтенсивній криміналізації тих сфер життєдіяльності суспільства, що передбачають міждержавні і міжнаціональні контакти у випадку зниження рівня соціодинаміки держави. Водночас криміналізація транскордонних відносин розглядається нами як зворотна сторона і складова частина процесів глобалізації у різних сферах – економіці, політиці, навіть екології. У суспільній свідомості вже відбулося імпліцитне сприйняття транскордонності різних сфер людського буття, серед іншого – і злочинності, на чому ми зупинимося докладніше.

Як зазначає Н. Орловська, включеність у кримінальну активність громадян суміжних держав, множинність юрисдикції щодо досить широкого кола злочинів актуалізує необхідність формування близьких за спрямованістю та інтенсивністю систем заходів кримінально-правового впливу. Це є не менш важливим фактором у запобіганні транскордонній злочинності, аніж належна криміналізація відповідних діянь [7, с. 162–163].

При цьому очевидним є те, що якщо ми маємо на увазі транскордонну злочинність, то говоримо про мобільність правопорушників, ефективні міжнародні зв'язки між ними, швидку адаптацію до діяльності національних правоохоронних органів. Усі ці чинники свідчать про особливе кримінологічне значення явища транскордонності. В контексті еволюції злочинності також очевидно, що транскордонність є ознакою одного з найвищих рівнів злочинності.

Характеризуючи транскордонну злочинність, N. Passas (США) писав, що «Транскордонна злочинність – це діяльність, яка загрожує охоронюваним законом інтересам у більш ніж одній із державних юрисдикцій, і яка криміналізована принаймні в одній із цих держав» [8]. Якщо виділити сухий залишок визначення, запропонованого

М. Porter (Велика Британія), то можна зробити висновок, що транскордонна злочинність характеризується перетинанням злочинцем кордону або вчиненням такого злочину, розслідування якого потребує зусиль правоохоронців суміжних держав [9]. Наголосимо на останньому словосполученні: «потребує зусиль правоохоронців суміжних держав». У цьому контексті з метою протидії транскордонній злочинності в Україні надзвичайно важливим є поступове усунення асиметрій із суміжними державами. Ми розуміємо, що подолання асиметрії у сфері економіки з державами ЄС на короткочасну перспективу є нереальним завданням. Але усунення інституційних відмінностей, зменшення правових «розривів», підвищення ефективності механізмів взаємодії між суб'єктами протидії транскордонній злочинності в різних країнах може значно підвищити ефективність транскордонної правоохоронної співпраці. Помітним прогрес у змінах криміногенної ситуації у транскордонній сфері стає тоді, коли система заходів протидії відповідає глобальному характеру загрози [10, с. 180].

Висновки і перспективи досліджень. Розвиток злочинності у транскордонних суспільних відносинах свідчить про наявність важливої кримінологічної проблеми. Корені її вирішення, очевидно, знаходяться в усуненні причин та умов (особливо економічного характеру) злочинності. Водночас важливим чинником досягнення успіху у цій сфері є підвищення ефективності міжнародних механізмів правоохоронної діяльності. Поширення та постійне удосконалення методик кримінального аналізу, профілювання ризиків на основі досягнень кримінології, збір даних кримінологічної обстановки за допомогою новітніх глобальних систем та методів (за зразком EUROSUR) – запорука успішної діяльності у сфері протидії транскордонній злочинності.

Перелік літератури

1. Виступ Секретаря Ради національної безпеки і оборони України на оперативному зборі керівного складу Збройних Сил України 22.02.2017 URL: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2712.html/> (дата звернення: 12.09.2017).
2. Антонян Ю. М. О предмете криминологии. *Вестн. Москов. гос. обл. ун-та. Серия «Юриспруденция»*. 2016. №2. С. 63–69.

3. Купрієнко Д. А., Дем'янюк Ю. А., Діденко О. В. Державна територія і державний кордон: навч. посіб. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2014. 256 с.
4. The Fragile States Index. URL: <http://fundforpeace.org/fsi/>, The Social Progress Index. URL: <http://www.socialprogressindex.com/>, The WJP Rule of Law Index. URL: <https://worldjusticeproject.org/our-work/wjp-rule-law-index/wjp-rule-law-index-2016> (дата звернення: 15.09.2017).
5. Dijk J. J. van Quantitative criminology: Crime and criminal justice statistics across nations. In C. J. Smith, S. X. Zhang, & R. Bartelet (Eds.). *Handbook of International Criminology*, Vol. 1: Methods and Theories (Handbook of International Criminology; No. 1). 2010. Oxford: Routledge. // URL: https://pure.uvt.nl/portal/files/1277638/Dijk_Crime_and_Justice_Statistics_Across_Nations_101110_postprint_immediately.pdf (дата звернення: 15.09.2017).
6. Nomokonov V. etc. Transnational Organized Crime and Russia: monography. Vladivostok: Far East Federal University Press, 2010. 632 p.
7. Орловська Н. А. До питання про «відповідальність юридичних осіб» за транскордонні злочини. *Вісн. Півден. регіон. центру НАПрНУ*. 2017. №10. С. 162–169.
8. Passas N. Cross-border crime and the interface between legal and illegal actors. *Security Journal*. 2003. Vol. 16(1). P. 19–38.
9. Porter M. Tackling Cross Border Crime / Edit. Barry Webb. London. Police Research Group. 1996. 39 p.
10. Філіппов С. О. Структурна конфігурація системи протидії транскордонній злочинності на зовнішніх кордонах Євросоюзу. *Прав. держава*. 2017. №25. С. 178–184.

Транслітерація переліку літератури

1. Vystup Sekretarya Rady natsyonal'noy bezpeky y oborony Ukrainy na operatyvnomu zbori kerivnoho skladu Zbroynykh Syl Ukrainy 22.02.2017 URL: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2712.html/> (data Zvernennya: 12.09.2017) [in Ukrainian].
2. Antonyan, Yu. M. (2016) Pro predmet kryminolohiyi. *Visnyk Moskovs'koho derzhavnogo oblasnoho universytetu. Seriya «Yurysprudentsiya»*. №2. 63–69.
3. Kupriyenko, D. A., Dem'yanyuk, YU. A., Didenko, O. V. (2014) *Derzhavna terytoriya y derzhavnyy kordon: navchal'nyy posibnyk. Khmel'nyts'kyu: Vydavnytstvo NADPSU*. 256 [in Ukrainian].

4. The Fragile States Index. URL: <http://fundforpeace.org/fsi/>, The Social Progress Index. URL: <http://www.socialprogressindex.com/>, The WJP Rule of Law Index. URL: <https://worldjusticeproject.org/our-work/wjp-rule-law-index/wjp-rule-law-index-2016> (data Zvernennya: 15.09.2017).

5. Dijk, J. J. M. van (2010) Quantitative criminology: Crime and criminal justice statistics across nations. In C. J. Smith, S. X. Zhang, & R. Bartelet (Eds.). Handbook of International Criminology, Vol. 1: Methods and Theories (Handbook of International Criminology; No. 1). Oxford: Routledge. // URL: https://pure.uvt.nl/portal/files/1277638/Dijk_Crime_and_Justice_Statistics_Across_Nations_101110_postprint_immediately.pdf

6. Nomokonov, V. etc. (2010) Transnational Organized Crime and Russia: monography. Vladivostok: Far East Federal University Press. 632.

7. Orlov's'ka, N. A. (2017) Do pytannya pro «vidpovidal'nisty yurydychnykh osib» za transkordonnii zlochyny. Visnyk Pivdennoho rehional'nogo tsentru NAPrNU. № 10. 162–169 [in Ukrainian].

8. Passas, N. (2003) Cross-border crime and the interface between legal and illegal actors. Security Journal. vol. 16 (1), PP. 19–38.

9. Porter, M. (1996) Tackling Cross Border Crime / Edit. : Barry Webb. London. Police Research Group. 39 p.

10. Filippov, S. O. (2017) Strukturna konfihuratsiya systemy protidiyi transkordonnii zlochinnosti na zovnishnikh kordonakh Yevrosoyuzu. Pravova derzhava. 2017. № 25. 178–184 [in Ukrainian].

Філіппов С. О. Транскордонність: кримінологічний вимір

Кримінологія вивчає злочинність у конкретних умовах місця і часу. Таким місцем для транскордонної злочинності є не лише державний кордон і прикордонний простір. Посягання або його етап може здійснюватися і за їх межами. Але кожному із цих посягань притаманне таке явище, як транскордонність.

Автор представляє осмислення транскордонності як кримінологічно значущого явища. Зокрема, визначено особливості транскордонності, що детермінують її кримінологічне значення. Розглянуто базові характеристики цього явища: форми реалізації, специфіку розвитку, вплив на злочинність.

Показано зв'язок між транскордонністю і глобалізацією, соціодинамікою держав, а також особливостями реалізації функцій кордонів (бар'єрної, контактної та фільтраційної).

Зроблено висновок про те, що активізація транскордонних злочинних проявів запускається за наявності системи причин і умов транскордонної злочинності, одним з найважливіших з яких є прояв асиметрії між державами.

У статті зроблено особливий акцент на правових відмінностях між країнами. Гармонізація механізму протидії транскордонній злочинності України

з країнами-сусідами є особливо важливою в контексті Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом.

Ключові слова: транскордонність, транскордонна злочинність, бар'єрність державного кордону, прикордонний простір, кримінологія.

Филиппов С. А. Трансграничность: криминологическое измерение

Криминология изучает преступность в конкретных условиях места и времени. Таким местом для трансграничной преступности является не только государственная граница и пограничное пространство. Посягательство или его этап может осуществляться за их пределами. Но каждому из данных посягательств присуще такое явление, как трансграничность.

Автор представляет осмысление трансграничности как криминологически значимого явления. В частности, определены особенности трансграничности, детерминирующие её криминологическое значение. Рассмотрены базовые характеристики данного явления: формы реализации, специфика развития, влияние на преступность.

Показана связь между трансграничностью и глобализацией, социодинамикой государств, а также особенностями реализации функций границ (барьерной, контактной и фильтрационной).

Делается вывод о том, что активизация трансграничных преступных проявлений запускается при наличии системы причин и условий трансграничной преступности, одним из важнейших из которых является проявление асимметрий между государствами.

В статье делается особый акцент на правовых различиях между странами. Гармонизация механизма противодействия трансграничной преступности Украины со странами-соседами является особенно важной в контексте Соглашения об ассоциации между Украиной и Евросоюзом.

Ключевые слова: трансграничность, трансграничная преступность, барьерность государственной границы, пограничное пространство, криминология.

Filippov S. O. Cross-borderness: criminological dimension

Criminology studies crime in specific conditions of place and time. Such a place for cross-border crime, as confirmed by criminological research, is not only the state border and the border area. The encroachment or its stage can be implemented outside the border area and the state border. But each of these encroachments is inherent in such a phenomenon as the cross-borderness.

On the basis of various sources, the author presents a conceptual interpretation of a cross-borderness as a criminologically significant phenomenon. In particular, the specifics of the cross-borderness have been defined, which determines its criminological significance. The basic characteristics of this phenomenon have been considered: the forms of implementation, the specifics of development, the influence on crime.

A dynamic link between the cross-borderness and globalization is shown. One of the main problems of globalization is demonstrated – the intensive criminalization of those spheres of society's life that involve interstate and international contacts.

It is concluded that the activation of cross-border criminal manifestations is triggered when there is a system of causes and conditions for the cross-border crime. The most important condition emerges when the cross-borderness demonstrates the manifestations of asymmetry between states.

The article emphasizes the legal differences between the countries. It means the situation when the legislation of one of the neighboring countries establishes the responsibility for an act for which it is absent in the legislation of the neighboring country.

The entry into force of the Association Agreement between Ukraine and the European Union prompts a thorough harmonization of the Ukraine and EU mechanism for combating cross-border crime.

Key words: *cross-borderness, cross-border criminality, barrier property of the state border, border zone, criminology.*

Рекомендовано до опублікування на засіданні кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної пенітенціарної служби України імені Богдана Хмельницького (протокол № 2 від 02.10.2017 р.).